

ХРИСТИЯНСЬКА ПАРАДИГМА: ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ТЕРМІНА

У статті порушена проблема розуміння терміну "християнська парадигма".

Поняття парадигма в граматиці означає систему граматичних елементів, які утворюють єдність.

Як термін, поняття парадигма було введено американським методологом науки Т.Куном у книзі "Структура наукових революцій".

Термін "християнська парадигма" є новим.

За основу конструювання терміна "християнська парадигма" було взято вичерпність, загальність, обов'язковість і визначеність як якості, що відповідають поняттю парадигма в розумінні Т. Куна.

Християнська парадигма є складовою канону християнства.

Ця канонічність полягає в тому, що форма і зміст парадигми раз і назавжди визначені, усталені. Вони не передбачають розростання в часі.

Парадигма є взірцем та оригіналом християнства.

Межі християнської парадигми чітко окреслені канонічним Писанням – Біблією.

Змістовим і формальним носієм парадигми є життя. Воно послуговується парадигмою як дороговказом. Парадигма існує виключно для того, щоб щоразу втілюватися в житті людини.

У літературі християнська парадигма існує опосередковано. Опосередкованість завдячує канонічності парадигми і творчості як передумові мистецтва.

Опосередкованість християнської парадигми в літературі канонічністю і творчістю можна уявити у вигляді трикутника з початковою вершиною руху в точці А. В цій точці міститься канонічна парадигма, власне парадигма. Це той матеріал, яким буде послуговуватися автор, матеріал відомий усім як християнський. Оскільки автор є завжди творцем, він неодмінно творчо перероблює матеріал на свій лад і для своїх цілей. Шлях від точки А до точки Б – це шлях суб'єктивного, творчого заламування первісної основи, власне парадигми. Точка В фіксує момент завершеності творчого процесу. Подальший рух від точки В до точки С – це шлях авторського сприйняття, витвореного ним самим, тобто шлях рефлексії. Рефлексія не є забаганкою автора, вона є об'єктивною вимогою канонічності власне парадигми. Справа в тому, що присутність у літературі християнського матеріалу завжди асоціюється з існуванням його оригіналу, що призводить до мисленого порівняння в думках витвореного з оригінальним. Так проявляє себе канонічність власне парадигми, а відтак пояснюється і опосередкованість парадигми в літературі. Отож, механізм сприйняття відображається відрізком шляху від точки С до точки А. Це напрямок до власне парадигми, до об'єкту порівняння.

Християнська парадигма містить у собі усталені розстановки змісту і форми, цінностей. Інакше відбувається в творчості, в літературі. Тут вона може набувати різні ціннісні окреслення, згідно з метою, що переслідується автором. Християнська парадигма тим і приваблює, що сама в собі вона замкнена, в той час як у творчості є можливим ціннісне оперування її змістом та формою.

З наведеного вище неминує впливає, що мірилом і умовою опосередкованості християнської парадигми в літературі, окрім канонічності власне парадигми, є суб'єкт літератури, тобто автор.

Роль автора в суб'єктивному тлумаченні власне християнської парадигми полягає в тому, що він, по-перше, виключно завжди видозмінює її, переосмислює.

По-друге, автор видозмінює її різною мірою. В одному випадку, не дивлячись на зміну змісту та/або форми, залишається канонічна ідея. В іншому випадку, канонічна ідея може поступатися діаметрально протилежній, авторській ідеї. В обох випадках, однак, говоримо про християнську парадигму в літературі.

Так, образ Іуди може отримати канонічне життя в літературі та власне літературне життя. Ці два шляхи можна простежити на прикладі конкретних творів, відповідно Лесі Українки "На полі крові" та Б. Шоу "Викриття Бланко Поснета".

У творі Лесі Українки Іуда, згідно з Євангелією, вимальовується не як конче зрадник, а як жертва своїх власних оманливих амбіцій, а в самій Євангелії, додамо, ще й як невітлена можливість отримати прощення. Це перший згадуваний спосіб. Він є шляхом існування парадигми в творі, який [шлях] опосередковується виконанням мети: розтлумачити текст Євангелії для запевнення правильного, незкуйовдженого розуміння й донесення його до більшості.

Коли ж актуальні інші цілі, задачі, які вимагають використання згаданого фрагменту Євангелії з неодмінною умовою виривання його з тенет канонічності, то вдаються до іншого шляху: витворюють інше розуміння.

Так, дуже спокусливим є потрактування Іуди як зрадника. Коли ця спокуса не долається, більше того, коли це художньо необхідно й вигідно, то вдаються саме до виміру Іуда-зрадник. Так відбувається в згаданому творі Б. Шоу "Викриття Бланко Поснета", де згадується поцілунок Іуди – як символ зради, видання на поталу.

Таким чином, власне християнська парадигма – це канонічна, автономна, спрямована в сферу людського життя система християнства.

Натомість християнська парадигма в літературі є результатом творчого, в більшості випадків суб'єктивного використання канонічної християнської парадигми.

Християнська парадигма в літературі реалізує себе на усіх рівнях літературно-художньої творчості.

Вона може бути присутньою на таких обширних літературознавчих площинах як літературно-художній образ, формально-змістова структура твору, жанрова структура, поетика.

Однією з найхарактерніших форм літературно-художнього образу в християнській парадигмі в літературі є символ.

Це, вочевидь, пояснюється тим, що сама Біблія постає як книга символів.

Цікаво, наприклад, що Г.С. Сковорода виокремлював у своїй філософії три рівноправні світи ("Потоп зміїний"), одним із яких є світ символів Біблії, який є посередником між людиною та її сферою життя.

Як правило, символічність образів Біблії є принципом символічності християнської парадигми в літературі. Тобто література, за аналогією, немовби переймає тенденцію Святого Письма оперувати потаємним смислом буквального, поверхового, образного.

Тому характерною ознакою взагалі всієї християнської парадигми в літературі є її символічність. Її потрібно шукати в усіх проявах парадигми.

Символічність, відтак, є буттєвою ознакою християнської парадигми в літературі.

Символічність християнської парадигми є одним із принципів поетики літератури, що послуговується парадигмою. Тобто символічність може бути самодостатньою цінністю. Відтак, буває, що єдине, що може цікавити в християнській парадигмі, є її символічний потенціал. У такому разі християнська парадигма сприймається лише як носій символічності. За таких умов парадигма постає, насамперед, не як християнське, а як символічне: символічне набуває пріоритетного значення.

Навіщо авторів оголена символічність?

Така потреба постає, коли необхідно створити атмосферу символічного, потаємного, створити символічний початок. Так відбувається в поемі О. Блока "Дванадцять". "Блок за життя сам не розумів, що він написав", – стверджує О. Мень, маючи на увазі славнозвісне "В белом венчике из роз впереди Иисус Христос". "Я вам сказав свою думку: це був псевдохристос", – провадить далі О. Мень [1:145].

По-друге, коли відповідь не є завершеною, оформленою, ба, навіть існуючою, коли лише поставлені запитання, а чіткої відповіді нема або не може бути. Можливі лише напрямки думки, припущення, здогадування. Такою є, наприклад, уся творчість А. Чехова.

По-третє, коли необхідна лише причетність до символічного, щоб новий вкладений зміст міг також, у свою чергу, сприйматися символічно. Це відбувається тоді, коли автор суб'єктивно перетворює християнську парадигму.

У повному розумінні християнською парадигмою в літературі, звичайно, можна назвати той момент, коли, не відкидаючи самоцінності й пріоритету символічного потенціалу парадигми, самодостатньою є і її християнська спрямованість.

Щодо цього характерним є явище "нової драми", представлене постатями Г. Ібсена, Б. Шоу, М. Метерлінка, Г. Гауптмана, Лесі Українки, А. Чехова, Л. Толстого тощо.

Йдеться про те, що митці "нової драми" намагалися критично осмислити християнське. Справа, звісно, не в тому, хто як до нього ставився – добре чи погано, справа в тому, що своїм аналітичним підходом до християнського, підходом як самоціллю, вони витворювали християнську парадигму в літературі.

Символічними є твори Г. Ібсена "Будівничий Сольнес", Б. Шоу "Назад до Муфасаїлу" або "Людина та Надлюдина", Г. Гауптмана "Затоплений дзвін", М. Метерлінка "Сліпі", проте всі вони спрямовані на аналіз християнського.

Якраз символічне оперування християнською парадигмою почасти й створює поетику "нової драми".

Християнська парадигма в літературі існує та реалізує себе й на рівні сюжетології.

Як відомо, сюжет – це подієвий ланцюжок, щоправда, нелогічний.

На рівні сюжету християнська парадигма в літературі, умовно кажучи, існує вповні. Це пояснюється, насамперед, тим, що сюжет, будучи протяжним уривком, серією, множиною, є більш свідомим у виборі автора, свідчить про цілеспрямованість і виваженість вибору матеріалу, говорить про довільне використання християнської парадигми, про прагнення до мети.

Парадигма на рівні сюжету свідчить про активне та аналітичне ставлення до християнського, з неодмінною умовою його потрактування у певний спосіб, негативний чи позитивний, а радше – ціннісний чи не ціннісний.

Тут не є можливим розпадання парадигми надвоє, зняття її через її заперечення для одержання на його основі чогось нового, цілком відстороненого від християнського, як це можливо було зробити з символічністю образу, де символічність могла бути єдиною метою (див. вище).

Сюжет утримує автора на критичній позиції стосовно християнського.

На жанровому рівні християнська парадигма реалізує себе, передусім, у жанрі притчі. Канонічна християнська парадигма – це комплекс релігійно-етичних цінностей буття. Притча, на думку Ю.Клим'юка, це "твір з моральною постановою, що містить узагальнений життєвий досвід..."[2:28]. Так, притча надає максимальні можливості для самореалізації християнської парадигми в літературі, оскільки їхні предмети співпадають. Притча або притчевість завжди філософічна. Християнська парадигма також наскрізь просякнута філософічністю.

Отож, адекватним для християнської парадигми в літературі є жанр притчі, осердям якої є філософічність, яка резонує з парадигмою.

Проте найбільш досконалим жанром для християнської парадигми в літературі є міф.

Міф – універсальний жанровий рівень християнської парадигми в літературі. У міфі йдеться про найзагальніші, світоглядні, всеохоплюючі в своєму бажанні пояснити, визначити універсальні основи буття.

Міф – це крайній рівень філософічності, узагальнення у відповідях на запитання.

Християнська парадигма покликана пояснити підвалини буття, існування.

Вона є міфологічною за суттю.

Християнська парадигма є міфологічною у розумінні Шеллінга, який стверджував, що міфологія є "первинною історією людства"[3:18]. Саме тому міф є найбільш адекватним жанром, у якому реалізує себе християнська парадигма. А відтак поетика християнської парадигми в літературі – це міфопоетика, тобто міфотворення.

У цьому сенсі, можна стверджувати, що, на ряду з символічністю, міфотворення, здійснюване християнською парадигмою в літературі, є складовою поетики явища "нової драми".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Отец Александр Мень отвечает на вопросы слушателей. – М.: Фонд имени Александра Меня, 1999. – 320 с.
2. Клим'юк Ю. Про естетичну природу притчі // Слово і час. –1993. -№5. – С. 28 -31.
3. Бердяев Н. Смысл истории. – М.: Мысль, 1990. – 176 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Мисник Ю.Ю. Христианская парадигма: содержательное наполнение термина.

Работа касается вопроса понимания термина "христианская парадигма".

Misnik Yu.Yu. The christian paradigm: the content of the term.

The article sets out the issue of the understanding of the term "christian paradigm".